

Татар теле буенча олимпиада биремнәрендә анализ үрнәкләре

31 нче мәктәпнең 1нче категорияле
татар теле һәм әдәбияты укытучылары
Ганиева Рузилә Фәвәдис кызы,
Хадиева Сиринә Әсгать кызы

СҮЗГӘ ФОНЕТИК АНАЛИЗ ЯСАУ ТӘРТИБЕ

1. Сүзне ижеклөргә таркатырга, басымын күрсәтергә.
2. Сүздә ничә аваз һәм ничә хәреф барлыгын билгеләргә.
3. Авазларны һәм хәрефләрне рәттән санап чыгарга.
4. Сузык авазларны рәттән санап чыгарга, әйтешләрән билгеләп (калынмы-нечкәме, иренләшкәнме-иренләшмәгәнме), сүзнең сингармонизм законына буйсыну-буйсынмавын ачыкларга.
5. Тартык авазларны рәттән санап чыгарга һәм әйтешләрән билгеләргә (яңгыраумы-саңгыраумы һ. б.).
6. Аваз белән хәрефнең бер-берсенә туры килмәгән очраklarын билгеләргә һәм аңлатырга.

СҮЗГӘ ФОНЕТИК АНАЛИЗ ЯСАУ

Тикшерү үрнәге.

Ничек үтәсе соң кеше булып

Гомер дигән шушы сиратны. (Р. Фәйзуллин)

1. Гомер - сүз ике ижектән тора: го-мер, басым соңгы ижеккә төшә.

2. Бу сүздә 5 аваз һәм 5 хәреф бар.

3. Авазлар: [гъ], [ө], [м], [ө], [р];

хәрефләр: “гэ”, “о”, “эм”, “э”, “эр”.

4. Сузык авазлар [ө],[ө], икесе дә нечкә иренләшкән сузыклар. Сүз сингармонизм законына буйсына.

5. Тартык авазлар: [гъ], [м], [р] - барысы да яңгыраулар.

6. а) [гъ] авазының калын укылышын (әйтелешен) күрсәтү өчен, сүзнең беренче ижегендә “о” хәрефе языла, ләкин [ө] әйтелә;

ә) Сүзнең икенче ижегендә [ө] әйтелә, “е” языла, чөнки “о”, “ө” хәрефләре сүзнең беренче ижегендә генә языла. Бу сүз гарәп сүзе булса да, ирен гармониясенә буйсына.

СҮЗГӘ ЛЕКСИК АНАЛИЗ ЯСАУ ТӘРТИБЕ

1. Сүзнең лексик мәгънәсен һәм аның төрләрен табарга: бер мәгънәле яки күп мәгънәле (күп мәгънәле сүз булса, башка мәгънәләрен аңлатырга).
2. Туры яки күчерелмә мәгънәле булуын күрсәтергә (күчерелмә мәгънәле булса, төрен билгеләргә: метафора, метонимия, синекдоха, вазифа буенча күчеш).
2. Сүзнең омонимын табарга, булса, төрен (саф омоним, омофон, омограф, омоформа) билгеләргә.
3. Сүзнең синонимнарын барларга.
4. Сүзнең антонимын күрсәтергә.
5. Әлеге сүз кергән фразеологизмнарын тупларга.
6. Сүзнең килеп чыгышын (генезисын) билгеләргә: гомумтөрки(татар) сүзе яки алынма сүз (гарәп, фарсы, рус, европа телләре сүзе).
7. Кулланылыш даирәсе ягыннан төрен (гомумхалык сүзе, диалектизм, профессионализм (термин), жаргон, арго) күрсәтергә.
8. Кулланылыш дәрәжәсе ягыннан төрен билгеләргә: искергән сүз (архаизм, тарихи сүз), неологизм, актив сүз.
9. Эмоциональ-экспрессив катламга мөнәсәбәтен билгеләргә (битараф сүз, көнкүреш сүзе, китапча сүз).

СҮЗГӘ ЛЕКСИК АНАЛИЗ ЯСАУ

Тикшерү үрнәге.

Дөнья мине

Үзгәртте:

Еламаска өйрәтте. (Хәсән Туфан)

Дөнья

1. Күп мәгънәле сүз: галәмнең бер өлеше; жир шары; безне чолгап алган бар табигать мохит; кешелек жәмгыяте; ижтимагый чынбарлыкның бер өлкәсе; дөньялык һ.б.
2. Туры мәгънәдә (күчерелмә мәгънәсе – бик күп, зур).
3. Омонимы юк.
4. Дөнья – жиһан, галәм, жир йөзе, жир шары.
5. Дөньялык мәгънәсендә антоним – ахирәт.
6. Фразеологизмнар: дөнья бәясе, дөнья йөзе, дөнья кую, дөнья көтү, дөнья күрү, дөньяга килү, дөнья тигезләнү, дөньяга чыгу, дөньядан китү, дөнья бетү.
7. Гарәп сүзе.
8. Гомумхалык сүзе.
9. Актив сүз.
10. Китапча сүз.

СҮЗ ТӨЗЕЛЭШЕН ТИКШЕРҮ ТЭРТИБЕ

- 1. Сүз төркемнәрен әйтергә, сүзне мәгънәле кисәкләргә таркатырга, ничә мәгънәле кисәктән торун әйтергә.**
- 2. Сүзнең тамырын табарга, мисалга 2-3 тамырдаш сүз әйтергә.**
- 3. Кушымчаларның кайсы төркемгә керүләрен билгеләргә.**
- 4. Сүзнең нигезен күрсәтергә**

СҮЗ ТӨЗЕЛЭШЕН ТИКШЕРҮ ҮРНЭГЕ

Эшчеләребез

1. Эшчеләребез – исем, 4 мәгънәле кисәктән тора (шартлы билгеләр ярдәмендә күрсәтелә)
2. Сүзнең тамыры – эш, (тамырдаш сүзләр: эшле, эшчән, эшлекле).
- 3.-че – исем ясагыч кушымча; -ләр - **модальлек** кушымчасы, күплекне белдерә; - ебез –**бәйләгеч кушымча**, I зат күплек сандагы тартым кушымчасы.
4. Сүзнең нигезе – эшче.

СҮЗ ЯСАЛЫШЫН ТИКШЕРҮ ТӘРТИБЕ

- 1.Сүзнең кайсы сүз төркеменнән булуын билгеләргә.**
- 2. Аның ясалыш ысулын аңлатырга.**
- 3. Ясалыш ысулы ягыннан төрен билгеләргә.**

СҮЗ ЯСАЛЫШЫН ТИКШЕРҮ ҮРНӨГӨ

Эшчэн

1. Сыйфат.

2. Тамырга сүз ясагыч кушымча ялгану ысулы белән исемнән сыйфат ясалган.

3. Сүз ясагыч кушымча ялгау ысулы.

МОРФОЛОГИК АНАЛИЗ

*Әй, гомернең узуын гына күр әле син, әкәмәт...
Бераздан әтисе белән теге абзый, нәрсә
турындадыр сөйләшеп, арттарак калдылар. Ә
Гөлбану, арбага утырган килеш, урманны күзәтеп
бара.*

*– Ай-яй, бу агачның яфраклары сап-сары булган.
Абау, әнә тегендә кызыл яфраклар да бар. Ай-һай
зур икән урман дигәннәре. Бер дә иге-чиге юк,
ахрысы. Нинди генә агачлар юк! Якында гына
тукран агач чукый: тук-тук, тук-тук... Ә арба,
әле бер, әле икенче ягына авыша-авыша, шыгыр-
шыгыр килеп бара. (М.Хәсәнов)*

МОРФОЛОГИК АНАЛИЗ

ИСЕМ

- 1. Сүз төркемен билгелэргэ.**
- 2. Ялгызлык яки уртаклык исем булуын айтергэ.**
- 3. Санын айтергэ.**
- 4. Килешен айтергэ.**
- 5. Тартым белэн төрлэнгэн яки төрлөнмэгэн булуын айтергэ.**
- 6. Кайсы сүзгэ иярүен, яки кайсы сүзнең аңа ияреп, аның турында ни дә булса хэбэр итүен ачыкларга һәм нинди жөмлө кисэге булуын айтергэ.**
- 7. Тамыр сүзме, ясалмамы икэнен айтергэ.**

Тикшерү үрнәге

Урманны - исем, мөстәкыйль сүз төркеме, уртаклык исем, берлек санда, төшем килешендә, тартым белән төрләнмәгән, күзәтеп бара фигыленә ияргән, жөмләдә тәмамлык, тамыр сүз.

Әтисе - исем, мөстәкыйль сүз төркеме, уртаклык исем, берлек санда, баш килештә, III зат берлек сандагы тартым белән төрләнгән, калдылар фигыле ияреп килә, жөмләдә ия, тамыр сүз.

ЗАТЛАНЫШЛЫ ФИГЫЛЬ

(хикэя, шарт, боерык фигыльлэр)

- 1. Сүз төркемен билгелэргә.**
- 2. Затланышлы яки затланышсыз булуын әйтергә.**
- 3. Төркемчәсен билгелэргә.**
- 4. Барлыкта яки юклыкта булуын ачыкларга.**
- 5. Юнәлешен билгелэргә.**
- 6. Зат-санын күрсәтергә.**
- 7. Заман белән төрләнсә, заманын билгелэргә.**
- 8. Нинди жөмлә кисәге булуын ачыкларга.**
- 9. Ясалыш төрен әйтергә.**

МОРФОЛОГИК АНАЛИЗ

Тикшерү үрнәге.

Калдылар - фигыль, мөстәкыйль сүз төркеме, затланышлы; хикәя фигыль, барлыкта, төп юнәлештә, III зат күплек санда, билгеле үткән заманда, жөмләдә хәбәр, тамыр сүз.

Күр - фигыль, мөстәкыйль сүз төркеме, затланышлы; боерык фигыль, барлыкта, төп юнәлештә, II зат берлек санда, жөмләдә хәбәр, тамыр сүз.

ЗАТЛАНЫШСЫЗ ФИГЫЛЬ

(сыйфат фигыль, хэл фигыль, инфинитив)

- 1. Сүз төркемен билгеләргә.**
- 2. Затланышсыз фигыльнең төркемчәсен билгеләргә.**
- 3. Барлыкта яки юклыкта булуын әйтергә.**
- 4. Юнәлешен әйтергә.**
- 5. Заман белән төрләнсә, заманын әйтергә.**
- 6. Нинди жөмлә кисәге булуын әйтергә.**
- 7. Ясалыш ысулын ачыкларга.**

Тикшерү үрнәге.

Утырган - фигыль, мөстәкыйль сүз төркеме, затланышсыз, сыйфат фигыль, барлыкта, төп юнәлештә, үткән заманда, жөмләдә аерымланган хәл составында (арбага утырган килеш), тамыр сүз.

Сөйләшеп - фигыль, мөстәкыйль сүз төркеме, затланышсыз, хәл фигыльнең беренче төре, барлыкта, уртаклык юнәлешендә, жөмләдә аерымланган хәл составында (нәрсә турындадыр сөйләшеп), тамыр сүз.

ИСЕМ ФИГЫЛЬ

- 1. Сүз төркемен билгеләргә.**
- 2. Затланышсыз фигыльнең төркемчәсен билгеләргә.**
- 3. Барлыкта яки юклыкта булуын әйтергә.**
- 4. Юнәлешен әйтергә.**
- 5. Санын күрсәтергә.**
- 6. Килешен билгеләргә.**
- 7. Тартым белән төрләнү-төрләнмәвен әйтергә.**
- 8. Нинди жөмлә кисәге булуын әйтергә.**
- 9. Ясалыш ысулын әйтергә.**

Тикшерү үрнәге.

Узуын (күр)- **фигыль, мөстәкыйль сүз төркеме, затланышсыз, исем фигыль, барлыкта, төп юнәлештә, берлек санда, төшем килешендә, III зат берлек сандагы тартым белән төрләнгән, жөмләдә тәмамлык, тамыр сүз.**

СЫЙФАТ

1. Сүз төркемен билгеләргә.
2. Асыл яки нисби сыйфат икәннен ачыкларга.
3. Дәрәжәсен ачыкларга.
4. Исемләшкән очракта, нәрсә белән төрләнүен язарга.
5. Нинди жөмлә кисәге икәннен билгеләргә.
6. Ясалыш төрен әйтергә.

Тикшерү үрнәге.

Кызыл (яфраклар) - сыйфат, мөстәкыйль сүз төркеме, асыл сыйфат, гади дәрәжәдә, жөмләдә аергыч, тамыр сүз.

САН

1. Сүз төркемен билгелэргә.
2. Төркемчәсен әйтергә.
3. Кайсы сүз төркемен ачыклавын яки мөстәкыйль кулланылуын аңлатырга.
4. Исемләшкән очракта, нәрсә белән төрләнүен язарга.
5. Нинди жөмлә кисәге булуын билгелэргә.
6. Ясалыш төрен әйтергә.

Тикшерү үрнәге.

Икенче (якка) - сан, мөстәкыйль сүз төркеме, тәртип саны, исемне ачыклай, жөмләдә аергыч, тамыр сан.

РЭВЕШ

1. Сүз төркемен билгелэргә.
2. Төркемчәсен әйтергә.
3. Кайсы сүз төркемен ачыклавын аңлатырга.
4. Нинди жөмлө кисәге булуын билгелэргә.
5. Ясалыш төрен ачыкларга.

Тикшерү үрнәге.

Бераздан (калдылар) - рәвеш, мөстәкыйль сүз төркеме, вакыт рәвеше, фигыль белән белдерелгән кисәкне ачыклый жөмләдә вакыт хәле, кушма сүз.

АЛМАШЛЫК

1. Сүз төркемен билгелэргә.
2. Төркемчәсен әйтергә.
3. Төрләнсә, нәрсә белән төрләнүен әйтергә.
4. Нинди жөмлө кисәге булуын билгелэргә.
5. Ясалыш төрен әйтергә.

Тикшерү үрнәге

Нинди (агачлар) - алмашлык, мөстәкыйль сүз төркеме, сорау алмашлыгы, исемне ачыклай, жөмлэдә аергыч, тамыр сүз.

АВАЗ ИЯРТЕМЕ

1. Сүз төркемен билгелэргә.
2. Мәгънәсен аңлатырга.
3. Жөмләнең нинди кисәге булуын билгелэргә.
4. Ясалышын аңлатырга.

Тикшерү үрнәге.

Шыгыр–шыгыр - аваз ияртеме, мөстәкыйль сүз төркеме, тэгәрмәч тавышын белдерә, рәвеш хәле составында, парлы сүз.

БЭЙЛЕК

1. Сүз төркемен билгелэргэ.
2. Талэп иткэн килеше буенча төркемчэсен эйтергэ.
3. Сүзлэрне яки жөмлэлэрне бэйлэвен аерып күрсэтергэ.

Тикшерү үрнэге.

Белэн - бэйлэгеч сүз төркеме, баш килешне (алмашлыктарда – иялек килешен) сораучы бэйлек, сүзлэрне бэйли (эти белэн теге абзый).

ТЕРКЭГЕЧ

1. Сүз төркемен билгелэргэ.
2. Төркемчэсен эйтергэ.
3. Сүзлэрне яки жөмлэлэрне бэйлэвен аерып күрсэтергэ.

Тикшерү үрнэге.

Ә - теркэгеч, бэйлэгеч сүз төркеме, тезүче теркэгеч (каршы куючы), жөмлэлэрне бэйли.

КИСӘКЧӘ

1. Сүз төркемен билгеләргә.
2. Төркемчәсен әйтергә.
3. Кайсы сүзгә яки тулаем жөмлөгә каравын ачыкларга.

Тикшерү үрнәге.

Гына - кисәкчә, модаль сүз төркеме, чикләүче кисәкчә, янында сүзенә карый.

ХӘБӘРЛЕК СҮЗ

1. Сүз төркемен билгеләргә.
2. Хәбәрлек сүзнең мәгънәсен аңлатырга.
3. Жөмләдә нинди кисәк булуын ачыкларга.

Тикшерү үрнәге.

Бар - хәбәрлек сүз, модаль сүз төркеме, раслау мәгънәсе, яфракларның бар икәннен хәбәр итә, жөмләдә хәбәр.

ЫМЛЫК

1. Сүз төркемен билгелэргә.
2. Төркемчәсен әйтергә.

Тикшерү үрнәге.

Ай-яй - ымлык, модаль сүз төркеме, гажәпләнүне белдерә (ай-яй, сап-сары булган).

СИНТАКСИК АНАЛИЗ

СҮЗТЕЗМЭЛЭРНЕ АНАЛИЗЛАУ

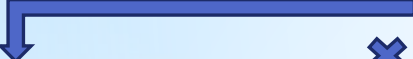
1. Жөмлөдөн сүзтезмэлэрне аерып чыгару.
2. Сүз төркемнэрен билгелэргэ.
3. Гадиме, катлаулымы икэнэн билгеләү.
4. Иярүче һәм ияртүче сүзне билгеләү. Ияртүче сүздән чыгып, иярүчегә сорау кую.
5. Ияртүче сүздән чыгып, билгеләмә бирү (исем сүзтезмә, сыйфат с., фигыль с., рәвеш с., сан с., алмашлык с.)
6. Компонентлары арасында мәгънә мөнәсәбәтен билгеләү.
7. Компонентлары арасындагы грамматик бәйләүче чараларны күрсәтү.

Искәрмә.

Ия белән хәбәр, тезмә сүзләр сүзтезмә була алмыйлар.
Фразеологик әйтелмәләр тотрыклы сүзтезмәләр булалар.
Сүзтезмәләр ике мөстәкыйль сүз төркеменнән генә төзеләләр

Анализ үрнөгө

Машина килеп туктап, Фидая чыгуга, хатын-кызлар кулларын сузып, хуплап, ачык йөз белән аңа таба атладылар, кочаклап аркасыннан каккаладылар. (М. Маликова)

 Хуплап атладылар – гади сүзтезмә, ияртүче сүз – атладылар, иярүче сүз – хуплап. Бу - фигыль сүзтезмә. Процессның үтәлү рәвешен белдерә. Бәйләүче чара - хәл фигыль (-п) кушымчасы.

 Ачык йөз белән атладылар – катлаулы сүзтезмә, ияртүче сүз – атладылар, иярүче сүз – ачык йөз белән. Бу – фигыль сүзтезмә. Эш-хәлнең үтәлү рәвешен белдерә. Бәйләүче чара – белән бәйлеге.

ЖӨМЛӨ КИСЭКЛЭРЕ ЯГЫННАН ТИКШЕРҮ

- 1. Ияне һәм хәбәрне табарга, аларның төрен билгеләргә, нинди сүз төркеме белән белдерелүен әйтергә.**
- 2. Ия группасындагы жөмлө кисәкләрен тикшерергә, аларның нинди жөмлө кисәге икәннән, нинди сүз төркеме белән белдерелүен, бәйләүче чарасын әйтергә.**
- 3. Хәбәр группасындагы жөмлө кисәкләрен тикшерергә, аларның нинди жөмлө кисәге икәннән, нинди сүз төркеме белән белдерелүен, бәйләүче чарасын әйтергә.**

Тикшерү үрнэге.

Мин яр өстеннэн елгага карап торам. (Ф.Я.)

Мин – гади ия, зат алмашлыгы белэн белдерелгэн;

карап торам – кушма фигыль хэбэр, хэл һәм хикэя фигыльлэр белэн белдерелгэн;

елгага - кыек тэмамлык, исем белэн белдерелгэн, карап торам сүзенә юнөлеш килеше кушымчасы ярдәмендә бэйлэнгэн;

яр өстеннэн – хэл (урын хэле), исем һәм бэйлек сүз белэн белдерелгэн, карап торам сүзенә бэйлек сүз белэн ярдәмендә бэйлэнгэн;

Гади жөмлөгө синтаксик анализ ясау тәртибе

1. Жөмлөнөң гади икәнлеген билгеләргә.
2. Жәенкеме – жыйнакмы булуын әйтергә.
3. Тулымы – кимме булуын ачыкларга.
4. Составы ягыннан төрен билгеләргә.
5. Раслаумы – инкаръме икәннен әйтергә.
6. Әйтү максаты ягыннан төрен билгеләргә.
7. Анда эндәш һәм кереш сүзләр, тиндәш һәм аерымланган кисәкләрнең булу – булмавын ачыклап әйтергә.

Тикшерү тәртибе

Йомшак ябалак карлы кышкы кичләр, озын төnnәр әнә шундый уйлар эчендә үтте.
(М.Мәһдиев)

Бу – гади, жәенке, тулы, ике составлы, раслау, хикәя жөмлә, тиндәш ияләр (кичләр, төnnәр) белән катлауландырылган.

Кичләр, төnnәр – гади ияләр, исемнәр белән белдерелгән;

үтте – гади фигыль хәбәр, үткән заман хикәя фигыль белән белдерелгән.

Йомшак ябалак карлы кышкы – аергычлар, кичке сүзенә ияргәннәр, нинди? соравына жавап бирәләр, сыйфатлар белән белдерелгәннәр;

ОЗЫН – аергыч, төннэр сүзенэ ияргэн, нинди? сорагына жавап бирэ, сыйфат белэн белдерелгэн;

шундый – аергыч, уйлар сүзенэ ияргэн, нинди? сорагына жавап бирэ, күрсэтү алмашлыгы белэн белдерелгэн;

уйлар эчендэ - хэл, вакыт хэле, үтте сүзенэ ияргэн, ничек? ни рэвешле? сорауларына жавап бирэ, бэйлек сүз белэн килгэн, исем белэн белдерелгэн.

ТЕЗМЭ КУШМА ЖӨМЛЭНЭ ТИКШЕРҮ

- 1. Жөмлөнөң тезмэ кушма жөмлө икэнлеген айтергэ, аның эчендәге гади жөмлөлэрнең грамматик нигезлэрен аерып күрсәтергэ.**
- 2. Кушма жөмлөдәге гади жөмлөлэрнең үзара тезү юлы белән бәйләнүен айтергэ, бәйләүче чараларны күрсәтергэ.**
- 3. Кушма жөмлөдәге гади жөмлөлэр арасына тыныш билгесенең ни өчен куелуын аңлатырга.**
- 4. Схемасын төзергэ.**

(1) Бу минутта Сәет үзенең ялгызлыгын оныткан, (2) ул хәзер чын мәгънәсендә бәхетле кеше иде. (Г.Б.)

Бу – тезмә кушма жөмлә, ул ике жөмләдән тора.

Беренче грамматик нигез – Сәет оныткан;

Икенче жөмләнең грамматик нигезе – ул бәхетле кеше иде.

Жөмлөләр үзара тезү юлы белән бәйләнгән, бәйләүче чара – санау интонациясе.

Санау интонациясе ярдәмендә бәйләнгән жөмлөләр арасына өтер куела.

Жөмләнең схемасы:

[   ], [   ]. Бу – теркәгечсез тезмә кушма жөмлә.

ИЯРЧЕНЛЕ КУШМА ЖӨМЛӘНЕ ТИКШЕРҮ

- 1. Жөмләнең иярченле кушма жөмлә икәннен әйтергә, грамматик нигезләрне күрсәтергә.**
- 2. Баш һәм иярчен жөмлэләрне күрсәтергә.**
- 3. Иярчен жөмләнең төзелеш һәм мәгънә ягыннан төрен билгеләргә, иярчен жөмләне баш жөмләгә бәйләүче чараны күрсәтергә.**
- 4. Иярчен һәм баш жөмлэләр арасына нинди тыныш билгесенең ни өчен куелуын яки куелмавын аңлатырга.**
- 5. Жөмлә төзелешен күрсәткән схема төзергә.**

Тикшерү үрнәге.

(1) Берәве дә өшемәгән, тунмаган, (2) әйтерсең лә кыш бөтенләй булмаган. (Ж.Д.)

Бу – иярченле кушма жөмлө.

Грамматик нигезләре: беренче жөмлэдә – берәве дә өшемәгән, тунмаган, икенчесендә – кыш булмаган. Беренче жөмлө – баш жөмлө, икенчесе – иярчен жөмлө.

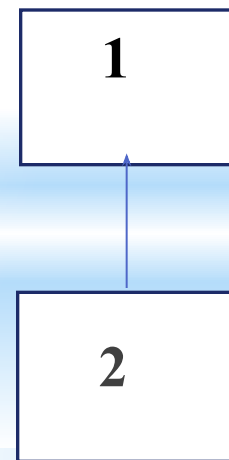
Иярчен жөмлө – аналитик рәвеш жөмлө, иярчен жөмләне баш жөмлөгә бәйләүче чара – әйтерсең лә теркәгеч сүзе.

Баш һәм иярчен жөмлөләр арасына өтер куела, чөнки алар теркәгеч сүз ярдәмендә бәйләнгәннәр.

Жөмләнең схемасы:

[...], (әйтерсең лә ...)

Иярчен жөмлө – аналитик хәл (рәвеш) жөмлө.

КУП ИЯРЧЕНЛЕ КУШМА ЖӨМЛӘНЕ ТИКШЕРҮ

- 1. Грамматик үзәкләрне билгеләп, баш һәм иярчен жөмлөләрне күрсәтергә, соңгыларының төзелешен һәм мәгънә ягыннан төрләрән, бәйләүче чараларын әйтергә.**
- 2. Схема төзергә.**
- 3. Схема буенча катлаулы кушма жөмләнең төрен әйтергә.**

Тикшерү үрнәге.

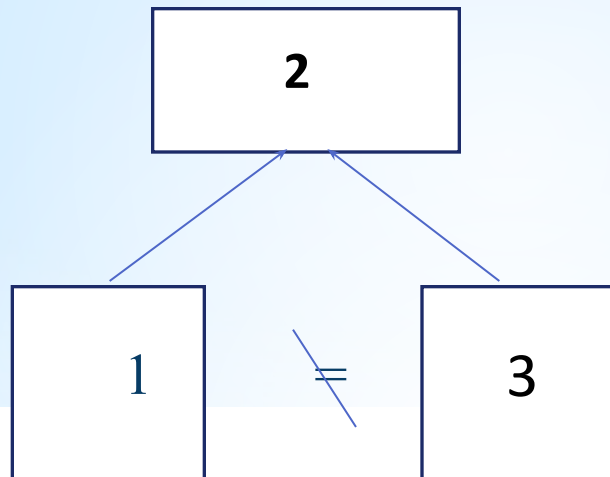
(1) Очы-кырые күренмәгән (2) бу күкрәп үскән иген шулкадәр якын, (3) хәтта башакларның бер-берсенә ышкылып кыштырдаулары ишетелә. (Ә.Еники)

Грамматик үзәкләр: 1) Очы-кырые күренмәгән; 2) иген якын; 3) кыштырдаулары ишетелә.

Икенче жөмлә – баш жөмлә, беренче һәм өченче жөмләләр – иярчен жөмләләр. Беренче иярчен жөмлә – синтетик аергыч жөмлә, бәйләүче чарасы – -гән кушымчасы; өченче жөмлә – аналитик иярчен күләм жөмлә, бәйләүче чарасы – шулкадәр мөнәсәбәтле сүзе.

Беренче иярчен жөмләдән соң өтер куелмый, чөнки ул үзе ачыклаган сүз белән янәшә килгән, икенче һәм өченче жөмләләр арасында өтер куела, чөнки бәйләүче чара – шулкадәр ялгызак мөнәсәбәтле сүзе, әйтү максаты буенча бу хикәя жөмлә, шуңа күрә жөмлә ахырына өтер куела.

← Нинди? → Никадэр?
(... -гэн) [... шулкадэр ...], (...).

Бу – тиндэш түгел иярүле күп иярченле кушма жөмлө.